

DRUŠTVENE PROMENE I UNIVERZITET

Sažetak: Savremeno društvo se suočava sa intenzivnim razvojem nauke i tehnologije, sa jedne strane, i porastom društvenih i ekonomskih suprotnosti i kriza, sa druge. Koncept obrazovanja, a posebno visokog obrazovanja postaje predmet preispitivanja svih društava, bez obzira na stepen ekonomske i političke razvijenosti. Razvoj univerzitetskog obrazovanja postaje uslov daljeg društvenog razvoja, ili stagnacije u svim oblastima društvenog života. Razvoj univerziteta jeste aktuelno političko pitanje vlada, partija i pokreta u svetu, međunarodnih vladinih i nevladinih organizacija, pedagoške, sociološke, kulturološke i ostale naučne javnosti. Ako je škola uvek delila sudbinu društva (krize, padove i razvoj), univerzitet je taj od koga će u mnogome zavistiti opstanak društava dvadeset prvog veka. Procena da je u Srbiji samo oko 20% ljudi na nivou visokog i višeg obrazovanja, i da taj procenat mora najmanje da se utrostruči do 2025. godine stavlja pitanje razvoja univerziteta u žižu sociološke analize. U ovom radu će se ponuditi i neki od mogućih odgovora. Odgovor bi se, najpre, tražio u objašnjenju aspekata društvenih promena, na globalnom nivou i na nivou srpskog društva. Potom bi se razmatralo stanje u oblasti visokog obrazovanja, kao i promene nastale sa Bolonjskim procesom.

Ključne reči: društvene promene, univerzitet, visoko obrazovanje, obrazovanje.

Univerzitet i društvene promene¹

1. Institucionalno obrazovanje se stalno menjalo i prilagođavalo društvu i promenama i potrebama društvene zajednice. Društvene promene su se uvek događale kao borba starog i novog, kako na polju materijalne kulture i ekonomije, isto tako i na polju ideja i institucija. Institucionalno se obrazovanje menja počev od egipatskih skribusa, antičke atinske škole, srednjovekovnih crkvenih škola, antičkog univerziteta, srednjovekovnih univerziteta u severnoj Italiji, do savremenih univerziteta dvadesetog veka. Ideje o novom konceptu institucionalnog obrazovanja razvijale su se od prosvetitelja i humanista: Montenja, Roterdamskog, Bekona, Loka, Helvecijusa, Komenskog, preko utopista: Mora, Kampanele, Ovena do marksista i savremenih teoretičara.

¹ Rad je u okviru projekta „Традиција, модернизација и национални идентитети у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција“ (179074), чији је руководилац проф. др Љубиша Митровић, а финансира га Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије, 2011-2015.

Pitanjem institucionalnog obrazovanja su se, pored filozofa i pedagoga, bavili i ekonomisti, i to počev od osamnaestog veka, preispitujući njegovu vezu sa ekonomskim i društvenim razvojem. To što obrazovanje postaje predmet proučavanja ekonomista potvrđuje uticaj obrazovanja na ekonomske parametre. Ekonomisti se slažu u tome da je obrazovanje važno za ekonomski razvoj i ekonomiju u celini, i to počev od Adama Smita pa do modernih teoretičara ekonomskog razvoja. Adam Smit je u svom delu *O bogatstvu naroda*, još 1766. godine, istakao da je obrazovanje osnovni pokretač ekonomskog razvoja. Na istim teorijskim pozicijama je i Herman Man, koji sto godina kasnije zastupa tezu o novčanom izrazu vrednosti obrazovanja u odnosu na pojedinca i društvo. Vezu obrazovanja i ekonomskog razvoja ističu u svojim konceptima i mnogi naučnici devetnaestog i dvadesetog veka, kao što su: Alfred Maršal (1842–1924), koji govori o obrazovanju kao „nacionalnoj investiciji“, smatrajući da je najvredniji kapital onaj koji je uložen u obrazovanje, ilustrujući ekonomskim pokazateljima da obrazovanje doprinosi povećanju društvenog bogatstva.

Ekonomisti i pedagozi dvadesetog veka nadmeću se u proučavanju obrazovanja kao ekonomske kategorije, od Horalda Klarka, koji sredinom dvadesetog veka objavljuje studiju u kojoj upoređuje porast životnog standarda i nivo obrazovanja u različitim zemljama.² Američki ekonomist šezdesetih godina dvadesetog veka B. Vajsbrod analizira korist obrazovanja na više nivoa: u povećanju dohotka koji je zavisan od nivoa obrazovanja; u prethodnom obrazovanju koje je pretpostavka za dalje obrazovanje; u široj mogućnosti izbora zaposlenja osoba sa višim obrazovanjem; u većoj prilagođenosti u poslu i većoj sigurnosti za radno mesto u slučaju tehnoloških promena; u koristi koja nema tržišnu vrednost – društvena korist od obrazovanja.³ U isto vreme, takođe američki ekonomist Miler je izračunao da oko 12.500 dolara uloženi u obrazovanje američkog građanina njemu lično donosi dobit od preko 100.000 dolara. Jedna godina visokog obrazovanja donosi oko 40.000 dolara prihoda. Slična izračunavanja vršili su i drugi evropski autori i došli su do sličnih rezultata. Norveški ekonomist Olaf Aukrust došao je do zaključka da je od 1900. do 1955. godine došlo do godišnjeg porasta nacionalne proizvodnje za 1,8% kao posledica ulaganja u obrazovanje, u ljudski faktor.⁴

Najveći broj savremenih teorija zastupa tezu da je obrazovanje, a posebno visoko obrazovanje, najvažniji faktor ekonomskog razvoja, uz tehničku inovaciju. Uticaj obrazovanja na društvene promene nisu proučavali samo ekonomisti, privrednici i teoretičari sistema obrazovanja, već i međunarodne organizacije. One su u studijama i preporukama istakle značaj obrazovanja, posebno univerzitetskog obrazovanja za razvoj nacionalnih ekonomija i napredak društva u civilizacijskom smislu. To su brojne vladine i nevladine organizacije, posebno UNESKO, ILO (Međunarodna organizacija rada), BIE (Međunarodni biro za obrazovanje u

² Franc Kumin (1973), *Strategija i perspektive razvoja permanentnog i povratnog obrazovanja svetu i kod nas*. Beograd: Ekonomska škola, br. 12.

³ isto

⁴ isto

Ženevi), OECD i drugi. Posebno je zanimljiv izveštaj UNESKO-ve Međunarodne komisije za razvoj obrazovanja, poznate kao Komisije Edgara Fora, kojom se ilustruje značaj obrazovanja, nakon Drugog svetskog rata, u svim zemljama u svetu, preko sredstava nacionalnog dohotka koja se ulažu u obrazovanje. U Izveštaju se konstatuje da je viševjekovni razvoj obrazovanja, posebno u Evropi, pratio ekonomski razvoj.⁵

Povezanost obrazovanja i ekonomskog razvoja, posebno visokog obrazovanja i društvenog razvoja u doba savremenih tehnoloških revolucija, vidi se i u definisanju strategije Ujedinjenih nacija u ostvarivanju novog međunarodnog ekonomskog poretka, u kojoj se ističe da je osnovni cilj uspostavljanje veze između razvoja društva i razvoja visokog obrazovanja. Visoko obrazovanje se u ovoj strategiji vidi kao glavni faktor u definisanju globalnih ciljeva društvenog razvoja.

Ubrzani razvoj nauke i tehnologije, krajem dvadesetog i početkom dvadeset prvog veka, sve značajnije deluje na politiku i ciljeve obrazovanja, a posebno univerzitetskog obrazovanja. Kriza škole, pitanje reforme univerzitetskog obrazovanja, efekat je koji prati velike društvene promene savremenih tehnoloških revolucija. Integracija nauke i tehnološkog razvoja upućena je na nov koncept razvoja visokog obrazovanja. Univerzitet postaje dinamično središte društvenih promena u savremenom društvu modernih tehnologija. Zato ne čudi intenzivan napor upravo tehnološki najrazvijenijih društava da daju impuls razvoju ovog nivoa obrazovanja, kako kroz obuhvat, tako i kroz razvijanje novog koncepta univerzitetskog obrazovanja. Zemlje EU su reagovale na ovu uslovljenost društvenog razvoja i potrebe promene univerzitetskog obrazovanja stvaranjem jedinstvenog evropskog prostora visokog obrazovanja.

2. Srbija sa samo 6,5% fakultetski obrazovanih na začelju je evropskih zemalja, daleko od ispunjenja evropskih standarda. U isto vreme u Sloveniji je taj procenat 22, u Hrvatskoj oko 15, u Makedoniji preko 7. Na listi Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) iz 2007, na kojoj se Srbija ne nalazi, najlošije se pozicionira Turska sa oko 11%, a najbolja situacija je u skandinavskim i zemljama Beneluksa, sa preko 35% visokoobrazovanih. Prema popisu iz 2002, u Srbiji se računa u visokoobrazovane i još oko 4,5% onih koji su završili više škole ili prvu godinu fakulteta, što nije po merilima evropskih standarda. Po podacima OECD-a za 2007. godinu prosečan procenat fakultetski obrazovanih u EU bio je oko 25%, a od zemalja koje se kandiduju za ulazak u EU očekuje se da u što skorijem roku dostignu 20% visokoobrazovanih, jer je cilj da do 2020. godine u zemljama Evropske unije bude 40% građana sa fakultetskom diplomom.

Pitanje razvoja univerzitetskog obrazovanja postaje prioritetno državno i političko pitanje, zato što je neodvojivo od ekonomskog, kulturnog i ukupnog razvoja svake zemlje, i zadire u probleme planiranja, zapošljavanja i tehnološkog razvoja. Intenzivan razvoj nauke i tehnologije doveo je u neposrednu vezu društveni razvoj i univerzitetsko obrazovanje.

U strukturi modernog društva promene su izazvane promenama u tehnici i tehnologiji rada, a manifestovane su promenama u ekonomiji, politici, kulturi i obra-

⁵ Edgar For i saradnici (1975): Učiti za život, UNESKO. Beograd: Stručna štampa.

zovanju. Promene u ekonomiji dovele su do stvaranja svetskog ekonomskog tržišta, sa standardima koji umrežavaju sve posebne ekonomije; pojava sasvim novih zanimanja; intelektualizacija rada i potreba za sve višim nivoima obrazovanja. Promene u politici vidljive su u uspostavljanju demokratije kao svetskog političkog standarda; razvijanje otvorenih društava; međunarodna saradnja. Kulturološke promene prepoznatljivije su u multikulturnoj saradnji, novim načinima i sredstvima komunikacije; transkulturna saradnja. Obrazovanje postaje univerzalni i globalni civilizacijski standard, posebno visoko obrazovanje. Povećanje otvorenosti društvene strukture isprovocirano je naučno-tehnološkim razvojem i sve većom uslovljenošću nauke, rada i obrazovanja. Intelektualizacija rada dovela je do toga da su ishodi obrazovanja postali veoma značajni za profesionalne kompetencije. Naučno-tehnološki razvoj i tržišni karakter svetske privrede ispostavili su kao potrebu sve složenije kvalifikacije i sve viši stepen obrazovanja. Značaj visokog obrazovanja u savremenom društvu raste srazmerno novoj organizaciji i podeli rada i sa primenom naučno-tehnoloških dostignuća informatičkog društva. Pojava i razvoj novih profesija u uslovima modernih tehnologija utiču na usložnjavanje slojne društvene strukture. Na vezu socijalne stratifikacije i razvoja obrazovanja ukazuje i Mladen Lazić: Ako, dakle, obrazovanje nema uzročnu ulogu u temeljnoj društvenoj diferencijaciji (u podeli na osnovne suprotstavljene klase), ono se pojavljuje kao značajan posredujući činilac u uspostavljanju stratifikacijske strukture.⁶

Savremeno društvo opterećeno je protivurečnostima i razlikama u razvoju, od razlika razvijenih društava u ekonomskom, političkom i kulturnom smislu do nemerljivih razlika u razvijenosti institucionalnog obrazovanja. Na jednoj strani je gotovo jedna sedmina čovečanstva potpuno nepismena, ogromna većina funkcionalno nepismena, na sasvim drugoj su visoko razvijena društva koja vode politici obrazovanja u pravcu razvijanja univerzitetskog obrazovanja, takvu da je u tim zemljama danas gotovo polovina stanovništva sa visokim stepenom obrazovne kvalifikacije. Dok se u nerazvijenim zemljama, i zemljama u razvoju vlade suočavaju sa brojnim socijalnim problemima, od siromaštva, gladi, nezaposlenosti, niskim standardima preživljavanja, visokim natalitetom i mortalitetom, u visokorazvijenim zemljama traga se za novim modelima i koncepcijama univerzitetskog obrazovanja, razvijaju se razni vidovi doktorskih, postdoktorskih studija, specijalizacija i stručnih usavršavanja.

Visokorazvijena društva uspostavljaju standarde koji su u potpunosti različiti od svega do sada poznatog. Ta društva nose različite a ipak slične nazive: postindustrijsko, informatičko, digitalno, kibernetičko, informaciono, virtuelno. Ovi atributi posledica su naučno-tehnoloških promena druge polovine dvadesetog veka. Promene u nauci i tehnologiji neposredno se reflektuju na radikalne promene u privredi, energetske-sirovinske osnove proizvodnje, ali i obrazovne i profesionalne strukture zaposlenih. Nove tehnologije menjaju sadržaj i karakter rada, status zaposlenih, uslove rada, potrebna znanja i veštine, a sve to utiče na promenu politike obrazovanja, posebno univerzitetskog.

⁶ Lazić Mladen (1994): Sistem i slom. Beograd: Filip Višnjić, str. 76.

Savremena tehnološka dostignuća i njihova implementacija u život i rad postaju neposredni pokretač i merilo društvenih promena u pojedinačnim društvima, ali i na nivou globalnog društva. Društva koja se ne uključuju u proces tehnoloških inovacija ostaju na marginama istorijskog i civilizacijskog prosperiteta, kako u ekonomskom tako i u obrazovnom smislu. Tako se začarani krug siromaštva zatvara, a cena tehnološke i obrazovne nerazvijenosti se plaća socijalnom nestabilnošću ne samo tih društava, već i prelivanjem u opštu krizu.

3. Društvene promene, evolutivne ili revolucione, delimične ili potpune, radikalne ili površne, bez obzira da li je reč o razvijenim ili nerazvijenim društvima, neposredno se odražavaju na razvoj institucionalnog obrazovanja, a posebno univerzitetskog. Na nivou univerzitetskog obrazovanja, od druge polovine dvadesetog veka, i latentno i manifestno se reflektuju društvene promene, ali i društvene krize. Visokoškolci se organizuju i reaguju politički i kulturološki, od Amerike, do Evrope, Azije i Afrike u mnogim društveno konfliktnim situacijama; od društvenih previranja '68. do kulturne revolucije u Iranu i Kini, rušenja autoritarnih režima u Istočnoj Evropi devedesetih godina dvadesetog veka i, najzad, promena sistema u afričkim zemljama, 2011. U svim društvenim događanjima, na svim prostorima svetskog društva, i razvijenih i nerazvijenih zemalja, univerzitet se pojavljuje kao značajan činilac društvenih promena. Visokoškolci se javljaju kao visokoorganizovana društvena grupa, sa jasnom svešću o potrebi društvenih promena, usmeravaju i kreiraju te promene, i bivaju odgovorni za uspeh, odnosno neuspeh promena. I onda kada bivaju pregaženi tenkovima na ulicama Pekinga, ostaje jasna slika da se dominantno tradicionalno kinesko društvo, gazeći univerzitet, jasno opredeljuje da vrati točak društvenog razvoja unazad, u autoritativizam, zatvorenost i političku isključivost. Od '68. rastuglobalna očekivanja od univerziteta i akademaca da budu aktivni akteri društvenih promena, čak predvodnici. To potvrđuju mnoge društvene promene koje će se događati, a čiji inicijator i predvodnik će biti upravo univerzitet. Mnoge rekonstrukcije društva, rušenja sistema ili vlada počinju kao studentski protesti, studentski nemiri ili kao razni oblici izražavanja nezadovoljstva na univerzitetima i oko njih. Univerzitet, kao mesto odgajanja društvene inteligencije, postaje i ozbiljan korektor i kreator društvenih promena svih modernih društava.

Izazov modernog društva postaje i pojava „odliva mozgova“. Ovaj fenomen se uočava kao ozbiljan indikator da je u jednom društvu došlo do teških strukturnih anomalija. Fenomen se prepoznaje kao sigurno osiromašenje i urušavanje društva u kome se javlja, ali kao jedan od uzroka sveopšteg disbalansa društvenog razvoja. Merljiv je u sigurnim ekonomskim parametrima, koji ilustruju direktnu štetu po društvo u kojem se to dešava. Kako je Srbija na vodećim pozicijama, upravo po ovom fenomenu, to je analiza efekata od velikog nacionalnog interesa. Ne začuđuje apel svih političkih struktura da se jedan ovakav proces zaustavi, ali se istovremeno ne prepoznaje ozbiljna društvena akcija u smislu prevazilaženja ovog problema. Isti oni studenti koji su bili akteri i pokretači društvenih promena u Srbiji na početku novog milenijuma, sada se pojavljuju u statistici fenomena

„odliva mozgova“. To može biti pokazatelj da ne postoji strategija nacionalnog i državnog razvoja i da srpski univerzitet nije odgovoriopostavljenom zadatku, da nije došlo do takvih društvenih promena koje bi omogućile dalji razvoj društva i univerziteta, ili da promene nisu dovoljno brze i efektne da garantuju progres društva. Ako danas svaki treći student u Srbiji želi da ode iz zemlje, ako je dani- ma blokada Filološkog i Filozofskog fakulteta u Beogradu praćena nasiljem nad studentima, ako rektorat Beogradskog univerziteta ne pokazuje razumevanje za zahteve i protest studenata, to takođe može biti najava određenih promena kako u društvu tako i univerziteta. Latentno studenti pokazuju nezadovoljstvo stanjem i u društvu i na univerzitetu, a manifestno studentsko organizovanje i reakcija kreću kao nezadovoljstvo na pojedinim fakultetima. Kako problem finansiranja studenata na Filozofskom fakultetu u Beogradu ne postoji, zahtev je, zapravo za dubljim političkim i društvenim promenama. U kojoj meri će to biti zahtev koji će okupiti i pokrenuti čitav univerzitet, ostaje da se vidi, ali je to svakako manifestaci- ja uzročno-posledične veze društvenih promena i univerziteta.

Natalija Jovanović

SOCIAL CHANGES AND UNIVERSITY

Abstract: Modern society is facing intensive development of science and technology, on one side and increase of social and economic opposition and crises, on the other. The concept of education, especially high education is becoming the subject matter of interrogation of every society, no matter economic and political development level. The development of high education is becoming the foundation of further socioal development or stagnation in all areas of socioal life. The development of high education is a current political question of governments, parties and movements in the world, international government and non-government organizations, pedagogical, social, cultural and other scientific reality. If school had always shared the destiny of a society: crises, failures and development; university is the one which the social survival of the 21st century would depend on. The estimated 20% of people in Serbia are with high education, and that percentage must be tripled up to 2025, puts the question of university development in the focus of the social analyses. This paper offers possible answers to some of the questions. The answer would be searched for in explanation aspect of social changes on global level and the level of Serbian society. Afterwards the situation in the high education area would be considered, as well as the changes caused by Bologna process.